

УДК: 37.015.3

УХАНОВА Н.С., науковий співробітник ДНУ ІБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2366-5166>.

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СУСПІЛЬНУ І ОСОБИСТІСНУ СВІДОМІСТЬ ТА ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглянуто деструктивний вплив інформації та пропаганди на суспільну та особистісну свідомість та поведінку молоді. З'ясовано, що негативний вплив на поведінку молоді в наш час, здійснюють засоби масової інформації. Також негативний вплив на поведінку молодих людей чинить постійний та необмежений доступ до мережі Інтернет, що в свою чергу призводить до різних відхилень у моделі поведінки молоді. Визначено, що засоби масової інформації на основі реалізації значної кількості прийомів та методів пропаганди і дезінформації маніпулюють суспільною свідомістю сучасної молоді. Діяльність засобів масової інформації, основним завданням яких є вплив на суспільну думку, по відношенню до молоді може бути руйнівною, у зв'язку з тим, що молоде покоління, внаслідок недостатнього досвіду, не може контролювати такий вплив і навіювання. Доведено, що маніпулювання людською свідомістю, навіювання націоналістичних стереотипів та негативних установок з метою спонукання суспільства до конкретних дій та вчинків здійснюється саме через засоби масової інформації. У зв'язку з тим, що взаємодія особистості з засобами масової інформації здійснюється постійно, то і вплив є вагомим. Зроблено висновки, що в наш час існування сучасних інформаційно-комунікативних технологій та реалізація маніпуляції на основі інформації та пропаганди здійснює цілеспрямований та агресивний вплив на суспільну та особистісну свідомість, особливо на поведінку молоді.

Ключові слова: інформація, засоби масової інформації, пропаганда, суспільна свідомість, громадська думка.

Summary. The article examines the destructive impact of information and propaganda on public and personal consciousness and behavior of young people. It has been found that the media have a negative impact on the behavior of young people today. Constant unrestricted access to the Internet also has a negative impact on young people's behavior, which in turn leads to various deviations in the model of young people's behavior. It is determined that the mass media on the basis of the implementation of a significant number of techniques and methods of propaganda and disinformation manipulate the public consciousness of modern youth. The activities of the media, whose main task is to influence public opinion, in relation to young people can be destructive, due to the fact that the younger generation, due to lack of experience, can not control such influence and suggestion. It has been proved that the manipulation of human consciousness, the suggestion of nationalist stereotypes and negative attitudes in order to motivate society to specific actions and deeds is carried out through the media. Due to the fact that the interaction of the individual with the media is constant, the impact is significant. It is concluded that in our time, the existence of modern information and communication technologies and manipulation based on information and propaganda has a purposeful and aggressive impact on social and personal consciousness and behavior of young people.

Keywords: information, mass media, propaganda, public consciousness, public opinion.

Аннотация. В статье рассмотрено деструктивное влияние информации и пропаганды на общественное и личностное сознание и поведение молодежи. Выяснено, что негативное влияние на поведение молодежи в наше время, осуществляют средства массовой информации. Также негативное влияние на поведение молодых людей совершает постоянный и неограниченный доступ к сети Интернет, который в свою очередь приводят к разным отклонениям в модели поведения молодежи. Определено, что средства массовой информации на основе реализации значительного количества приемов и методов пропаганды и дезинформации манипулируют

общественным сознанием современной молодежи. Деятельность средств массовой информации, основным заданием которых является влияние на общественное мнение, по отношению к молодежи может быть разрушительной, в связи с тем, что молодое поколение, вследствие недостаточного опыта, не может контролировать такое влияние и внушения. Доказано, что манипулирование человеческим сознанием, внушение националистических стереотипов и негативных установок с целью побуждения общества к конкретным действиям и поступкам осуществляется именно через средства массовой информации. В связи с тем, что взаимодействие личности со средствами массовой информации осуществляется постоянно, то и влияние есть весомым. Сделаны выводы о том, что использование современных информационно-коммуникативных технологий та реализация манипуляций на основе информации та пропаганды осуществляет целенаправленное та агрессивное влияние на общественное и личностное сознание, особенно на поведение молоді.

Ключевые слова: информация, средства массовой информации, пропаганда, общественное сознание, общественное мышль.

Постановка проблеми. В наш час, до головної умови розвитку сучасної особистості, всього соціуму та держави відноситься безпека. У зв'язку з тим, що будь-яка людина, яка відчуває себе у безпеці, може реалізовувати комунікацію з іншими представниками соціуму, будувати свою сім'ю, здійснювати професійну діяльність, критично сприймати та усвідомлювати різну інформацію, брати активну участь у соціально-політичних, економічних, правових та культурних аспектах, що є основою успішного розвитку нашої країни. З урахуванням зазначеного, основним завданням держави є забезпечення безпеки країни та всього населення. Разом із забезпеченням традиційної безпеки, у наш час, важливе значення відіграє інформаційна безпека.

Сьогодні, в результаті необмеженого доступу до інформаційного простору, інформація має вагомий вплив на свідомість людини, а динамічне збільшення обсягу інформації спричинило інформаційний вибух, що в результаті обумовило інформаційне перевантаження людини та чинить вагомий інформаційно-психологічний вплив.

Важливою успішною умовою для реалізації діяльності у сфері забезпечення інформаційної безпеки, є чітке усвідомлення, що являють собою загрози, їх значення, трактування та головні властивості. Необхідно відзначити, що сьогодні інформаційна агресія, яка є частиною гібридної війни Росії проти нашої держави, здійснює інформаційно-психологічний вплив, зокрема такі його прояви як інформаційне насильство, маніпуляції та пропаганду.

Актуальність теми цієї статті обумовлена необхідністю подальшого дослідження агресивності впливу інформації на суспільну та особистісну свідомість та особливо на поведінку молоді.

Результати аналізу наукових публікацій. Надважливою та разом з цим і специфічною у сучасному світі галузю права є інформаційне право і його складова - інформаційна безпека. Специфічною цю галузь права можна назвати через її взаємозв'язок з усіма існуючими галузями права та сферами життєдіяльності людини.

Проблематику інформаційного права, інформаційної безпеки, інформаційно-психологічного впливу, інформаційних маніпуляцій та впливу пропаганди на людину досліджували зокрема такі вчені, як Г. Балл, В. Брижко, В. Гавловський, О. Дзьобань, О. Золотар, В. Куликов, О. Куций, А. Марущак, Д. Павлов, Г. Почепцов, [В. Фурашев](#) та багато ін. Дослідники вивчали значення, змістовне наповнення та властивості інформаційно-психологічного впливу, інформаційних маніпуляцій та пропаганди. Але слід зазначити, що на сьогодні не вироблено ефективних методів і прийомів для потужної протидії негативним впливам інформації на людину і суспільство в цілому. Крім того,

важливо зазначити, що з розвитком глобального інформаційного суспільства спостерігається тенденція до застосування сучасних електронних засобів масової комунікації, зокрема й Інтернет, для ведення інформаційних війн, спеціальних інформаційних операцій, конкурентної боротьби на інформаційному рівні між різними суспільними угрупованнями у політичній, економічній та духовній сферах, як в межах країни, так і на міжнародному рівні.

Таким чином, подальше вивчення проблеми впливу деструктивної інформації та пропаганди на суспільну та особистісну свідомість, особливо на поведінку молоді, є актуальним і своєчасним.

Мета статті – визначити основні особливості таких понять, як інформаційно-психологічний вплив, інформаційні маніпуляції та пропаганда і дослідити їх вплив на суспільну та особистісну свідомість, особливо на поведінку молоді.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції України, основним завданням нашої держави є забезпечення безпеки всіх громадян, і насамперед, їх інформаційної безпеки. А відповідно до ст. 3 та 17 Конституції України, саме людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні є найважливішою соціальною цінністю, а найголовнішими функціями нашої держави є захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Те ж саме можна простежити у інших чинних нормативно-правових актах, а саме: Стратегії кібербезпеки України від 15.03.16 р. № 96/2016, Доктрині інформаційної безпеки України від 25.02.17 р. № 47/2017, Законі України “Про національну безпеку” від 21.06.18 р. № 2469-VIII, Стратегії національної безпеки України від 14.09.20 р. № 392/2020.

Керівництво країни розуміє важливе значення забезпечення безпеки людини і держави в інформаційній сфері, про що свідчить те, що в Україні прийняті відповідні нормативно-правові акти щодо її забезпечення, але на практиці існує недостатній рівень врегулювання зазначеної проблеми.

Недостатній рівень медіаграмотності в українському суспільстві, інформаційної культури засобів масової інформації, а також недовіра до існуючих засобів масової інформації та нерегульованість нових напрямів та засобів розповсюдження інформації призводять до того, що виникають перешкоди для реалізації успішної державної політики у сфері інформаційної безпеки.

В сучасному інформаційному суспільстві починає формуватися “нова людина”, тобто у неї змінюється спосіб мислення, виникає новий погляд на навколишню дійсність і трансформується її культура. Таким чином, відбувається становлення “людини інформаційної” [3, с. 13].

Варто зазначити, що вагомий вплив на інформаційну сферу здійснила епідемія CoVID-19. Підтвердження зазначеного визначено у п. 11 Стратегії національної безпеки України, де зазначається, що саме в інформаційній сфері були визначені критичні проблеми щодо поширення коронавірусної хвороби (CoVID-19) [12].

У зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби, відбулася ізоляція людей, що призвело до посилення проблеми стосовно захисту населення від інформаційно-психологічного впливу за допомогою інформаційних маніпуляцій та пропаганди. Поширення значного обсягу суперечливої інформації, відсутність можливості здійснювати контроль над наданою інформацією, поширення в медіа фейків стало базою для створення сприятливого середовища з метою здійснення відповідного управління людьми та реалізації власних цілей певними зацікавленими групами чи особистостями через інформаційно-психологічний інструментарій.

Однією з головних перешкод для врегулювання зазначеної проблеми є відсутність єдиного підходу до визначення таких понять як: інформаційно-психологічний і маніпулятивний вплив, пропаганда у сфері інформаційної безпеки, їх властивостей та відмінних рис, що унеможливорює закріплення зазначених понять на законодавчому рівні та створення результативних механізмів захисту від них.

У зв'язку з тим, що в цій роботі ми висвітлюємо деструктивний вплив інформації та пропаганди на суспільну та особистісну свідомість та поведінку молоді, які реалізуються за допомогою одночасного застосування інформаційних та психологічних засобів, необхідно зазначити, що все це завжди має чітку визначену мету та орієнтованість дій проти волі та інформаційної свободи людей, на яких спрямовано цей вплив.

Отже, вважаємо за потрібне чітко охарактеризувати змістовне наповнення феномену “інформаційно-психологічний вплив”. Але перш ніж надати визначення зазначеному терміну, необхідно проаналізувати таке поняття як “вплив”, на основі наукових поглядів вчених, наприклад, відомі психологи Г. Балл і М. Бургін дане поняття трактують, як процес, який реалізується в процесі взаємодії двох і більше рівномірно упорядкованих систем, а основним результатом є, насамперед, зміна в структурі, в стані хоча б однієї із цих систем, зміна, перебудова індивідуальних чи групових психічних явищ [1, с. 56]. У психологічній літературі, вплив – це водночас процес та результат зміни особистістю моделі поведінки іншої людини, її установок, певних уявлень, оцінок в процесі комунікації з нею [5].

Інший вчений В. Куліков, у своїх наукових дослідженнях підкреслює, що психологічний вплив полягає в проникненні одного індивіда чи певної групи у психіку іншої людини [4, с. 158].

На основі проаналізованих наукових положень, можна підсумувати, що психологічний вплив розглядається, як цілеспрямований процес, який спрямований на проникнення у психіку людини чи груп для зміни психічних явищ (думок, поглядів, уявлень, моделі поведінки).

Вчений В. Остроухов у своїх дослідженнях виділив наступні головні властивості даного процесу, а саме: цілеспрямованість; “проникнення” у психіку людей; застосування різних психологічних прийомів та методів; чітка мета, яка спрямована на зміну психічних явищ. Крім того, науковець визначив, що інформаційний вплив – це чітко організоване цілеспрямоване використання відповідних інформаційних засобів та технологій з метою сприяння прояву змін у свідомості молоді [9].

Таким чином, аналіз наукових джерел, приводить до висновку, що до ключових ознак інформаційного впливу належить: організованість; цілеспрямованість; застосування відповідних інформаційних засобів, методів та технологій та чітко окреслена ціль. Визначивши основні ознаки інформаційно-психологічного впливу, пропонуємо наступне визначення даного феномену: інформаційно-психологічний вплив – організований та цілеспрямований процес проникнення у свідомість людини чи груп людей, який реалізується через системне застосування відповідних інформаційних засобів, методів та психологічних прийомів, і орієнтований на зміну психічних явищ у людей. Тобто, насамперед, це цілеспрямований вплив за допомогою інформації та інформаційних технологій.

Як зазначає дослідник Д. Павлов, інформаційно-психологічний вплив орієнтований на індивідуальну або суспільну свідомість та реалізується за допомогою різних засобів та технологій інформаційно-психологічного характеру та викликає зміни у психіці, моделі поведінки, ціннісних орієнтаціях, стереотипах, а основним результатом є отримання відповідної реакції чи поведінки людини [10].

Охарактеризувавши сутність, основні властивості інформаційно-психологічного впливу, необхідно проаналізувати поняття “інформаційні маніпуляції” та “пропаганда”.

Як зазначають вчені О. Лукасевич, Ю. Титар, поняття “маніпуляція” – це застосування об’єктів із певними намірами, специфічною ціллю [7].

Головною особливістю інформаційної маніпуляції є її постійний прихований характер. За допомогою даного впливу індивід не підозрює про його здійснення та впевнений, що рішення, яке він приймає, є його власним. При цьому, хоча такі дії і здійснюють вагомий вплив на волевиявлення людини та порушують її свободу, але вони не здатні заподіяти шкоду життю та психічному здоров’ю населення.

Відомо, що за допомогою маніпуляції суспільною свідомістю спостерігається небезпека антидемократичного розвитку усіх країн світу; небезпека порушень права на повагу до приватного життя та тотального контролю над особистістю через створення надпотужних баз персональних даних.

У зв’язку з інформаційним перенасиченням в нашій державі, велика кількість вчених зазначають, що наслідком відвертого маніпулювання інформацією стали події, які відбулися в Україні, починаючи з 2014 року.

При відповідному способі представлення інформації, відправник наділений можливістю здійснювати контроль над сприйняттям її людьми. Вчений Г. Шиллер пропонує наступні методи маніпулювання відповідно до способів подачі інформації: фрагментацію (інформація подається фрагментарно, що не дозволяє молодим людям ефективно її використати) і метод термінового подання інформації (помилкове відчуття негачності формує у свідомості враження стосовно значної ролі переданої інформації, але це може бути не так, в інших випадках така інформація може дезорієнтувати особистість від дійсно важливої і необхідної інформації [6, с. 117].

Крім того, варто зазначити, що саме засоби масової інформації застосовують маніпулятивні дії щодо націоналістичних стереотипів та негативних установок з метою спонукання до конкретних дій та вчинків, тобто відбувається маніпулювання людською свідомістю. У зв’язку з тим, що взаємодія особистості з засобами масової інформації здійснюється постійно, то і вплив на молоде покоління є вагомим [13, с. 277].

Значний вплив значної кількості інформації на свідомість молодого покоління та їх сприйняття отриманого матеріалу часто реалізується за рахунок іміджу, міфотворчості та стереотипів. Наприклад, через стереотипи можна без будь-яких труднощів маніпулювати свідомістю молодих людей, у зв’язку з тим, що стереотип має зв’язок із життєдіяльністю соціуму загалом і чітко визначених груп молоді. Саме засоби масової інформації схиляють молодь мислити стереотипами і таким чином зменшують інтелектуальний рівень повідомлень, з метою затуманити свідомість людей.

За допомогою іншого методу – іміджу, який є сфабрикованим образом, відбувається формування за допомогою навіювання відповідних асоціацій, крім того, він має тісний зв’язок з уявою та здійснює значний вплив на психіку молоді, тому він може легко сприйматися, і відкладається в їх пам’яті. Таким чином, даний метод є результативним і може застосовуватися як засіб пропаганди з метою управління свідомістю сучасної молоді.

Отже, важко виявити найбільш ефективний метод навіювання, оскільки кожен з них здійснює відповідний цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку молоді.

Аналізуючи міфотворчість, необхідно підкреслити, що найбільша роль відводиться телебаченню, що здійснює вплив на масову свідомість. Сучасна молодь більше вірить тому, що бачить у зв’язку з тим, що візуальний канал сприйняття інтуїтивно є більш достовірним. Працівники сфери телебачення застосовують відеоряд із найбільш яскравими і переконливими кадрами з метою прояву у молоді відповідних емоцій та

почуттів. До іншої важливої особливості телебачення належить мозаїчність сюжетів, що використовується під час створення міфів. Свідомість сучасної молоді, сприймаючи постійний потік певних мозаїчних сюжетів, неспроможна адекватно досягнути їх і побачити істину. А зменшення часу для надання коментарів і аналітичних програм сприяє деградації мислення глядачів.

Таким чином, розташування мозаїчних сюжетів дезорієнтує сучасну молодь, підвищує вплив на неї зі сторони масової свідомості, активізуючи сприйняття і подальшу побудову міфів. Взагалі, маніпулятивна інформація, яка використовується засобами масової інформації руйнує молодих людей, знищує у них здатність до критичного мислення та формує у них агресивну поведінку.

До наступного виду інформаційно-психологічного впливу належить пропаганда. Обґрунтовуючи поняття “пропаганди”, важливо зауважити, що вона є багатограним, і останнім часом у більшості випадків використовується разом з терміном “інформація”. Отже, на наш погляд, необхідно детально проаналізувати змістовне наповнення даного феномену. Розглядаючи зміст поняття “пропаганда”, необхідно зазначити, що він детально охарактеризований у всіх існуючих енциклопедичних словниках.

Крім того, у зазначених словниках представлено, що, насамперед, пропаганда надає інформацію з метою здійснення впливу на аудиторію, у нашому випадку на молодих людей. Пропаганда у більшості випадків подає інформацію селективно для спонукання аудиторії до здійснення відповідних узагальнень, або застосовує повідомлення, які є емоційно заряджені, з метою формування відповідної емоційної реакції на надану інформацію. Отримання потрібного результату є зміна відношення до суб’єкта в цільовій аудиторії, щоб давати хід таємним політичним планам [8, с. 41].

Розглядаючи пропаганду як відповідну систему контролю за публічною інформацією, необхідно зазначити, що вона включає в себе перелік тем, які мають тісний зв’язок, а саме: здійснення відповідного контролю за публічною інформацією та за сферою засобів масової інформації, її діяльності.

Таким чином, пропаганда – це певна форма комунікації, основною метою якої є поширення фактів, аргументів, чуток та іншої інформації з метою здійснення впливу на суспільну думку для досягнення користі у визначеній спільній справі [11].

У інших наукових джерелах представлено наступне визначення феномену пропаганди, яка розглядається як ідеологічно орієнтована робота партії, добровільного об’єднання фізичних та юридичних осіб, з метою формування у визначених верств населення позицій. Поширення пропаганди у більшості випадків здійснюється за рахунок різних засобів масової інформації, щоб отримати визначений результат [2].

Використання маніпуляції відрізняє пропаганду від традиційної комунікації. Необхідно підкреслити, що пропагандист має чітко визначену мету, і з метою її реалізації, він умисно підбирає відповідні факти чи аргументи і надає їх відповідним чином, з метою досягнення найкращого результату. Щоб отримати найкращий ефект, пропагандист може змінювати та спотворювати надані ним факти [14, с. 181].

На основі зазначеного, на наш погляд, в сучасних умовах, пропаганда – це, перш за все, зброя масового знищення, що здійснює вплив на свідомість громадян, у нашому випадку на молодь.

До основних ознак даного виду інформаційно-психологічного впливу належить: масовий характер, це свідчить про те, що пропаганда завжди орієнтована на групу людей; тривалість, тобто пропаганда є тривалим процесом, та включає в себе чітку послідовність дій; чітко окреслену ціль – з метою формування відповідного відношення до певної ситуації, групи людей, індивіда чи країни в цілому.

У зв'язку з тим, що пропаганда є тривалим процесом та має більш масштабні завдання, ніж інформаційна маніпуляція, тому потребує більшої підготовки та застосування відповідних засобів, технологій та методів. Як приклад, можемо навести пропаганду, яку використовує Російська Федерація, основною метою якої є створення негативного образу та відношення людей до України, США, ЄС, НАТО, які на думку керівників держави є основними небезпеками та перешкодами розвитку російської держави.

Аналізуючи пропаганду та її вплив на сучасну молодь, необхідно зазначити, що вона має значний обсяг прийомів та методів з метою реалізації маніпулювання суспільною свідомістю та здійснює вагомий вплив на маси. З метою відповідного впливу на молодих людей, засоби масової інформації застосовують різноманітні методи, до яких наприклад належить: дезінформація.

Охарактеризувавши такі феномени як “інформаційно-психологічний вплив”, “інформаційна маніпуляція” та “пропаганда”, необхідно проаналізувати їх співвідношення на наступному прикладі. З початком виникнення коронавірусної хвороби, коли цей вірус вперше був виявлений у Китаї та почав активно поширюватися у різних країнах світу, у засобах масової інформації, соціальних мережах почала з'являтися велика кількість інформації про дану хворобу, основні симптоми, її протікання, кількість хворих та померлих. Відповідно до цього, всі існуючі нетрадиційні засоби масової інформації розміщували шокуючі заголовки статей, і велика частка населення виявляла інтерес та ознайомлювалася з наданою інформацією. Тобто, можемо простежити саме застосування маніпуляції, тому що є чітко окреслена мета, яка базується на підвищенні кількості переглядів та аудиторії, а також застосування психологічних прийомів, наприклад сенсаційні заголовки та впевненість індивіда, на яку був орієнтований даний вплив, що він самостійно проявляє інтерес.

Погіршення самопочуття, яке нагадувало прояв симптомів CoVID-2019, страх комунікації та перебування в громадських місцях, прояв недовіри до зазначеного вірусу, ненависть до оточуючих людей, які проявляють страх до даної хвороби, негативно вплинуло на свідомість молодих людей, та мотивувало їх до застосування фізичного насильства та втрати існуючих соціальних контактів.

Щодо пропаганди, необхідно зазначити, що всі засоби масової інформації, Інтернет підтримують всесвітню теорію змови та активно ведуть свою діяльність, знаходячи все нові підтвердження своїх поглядів. Така діяльність може вважатися пропагандою, так як здійснюється протягом тривалого часу, спрямована на масову аудиторію і має конкретну ціль – формування чіткого відношення до коронавірусної хвороби.

Відповідно до зазначеного, необхідно підкреслити подібні риси всіх видів впливу.

Висновки.

На основі наданого матеріалу можна зробити висновки, що головним завданням нашої держави, у зв'язку з глобальним розвитком в наш час, інформаційних технологій є забезпечення інформаційної безпеки. До головної загрози в інформаційній сфері належить інформаційно-психологічний вплив, який реалізується через системне застосування інформаційних засобів, методів та технологій, а також психологічних прийомів з метою впливу на психічні явища індивідів чи груп.

В наш час, існування сучасних інформаційно-комунікативних технологій та реалізація маніпуляції за допомогою певної інформації та пропаганди здійснює цілеспрямований та агресивний вплив на суспільну та особистісну свідомість та поведінку молоді.

Визначено, що під впливом засобів масової інформації перебуває значна кількість молодих людей, які є найбільш психологічно незахищеними та швидко піддаються

неконтрольованому впливу. Отже, телебачення, Інтернет, реклама в наш час є основними джерелами інформації, що здійснюють вагомий вплив на внутрішній світ молодих людей.

У зв'язку з тим, що становлення особистісної і суспільної свідомості та поведінки молоді сьогодні залежить від впливу засобів масової інформації, подальшим перспективним напрямом дослідження є вивчення екології інформаційного простору, інформаційно-психологічної безпеки особистості та дотримання всіх норм стосовно безпечного їх використання, оскільки від цього залежить розвиток правосвідомого громадянина, який психічно врівноважений, з власними поглядами та життєвою позицією, який дотримується моральних принципів, поведінка якого не викликає протиріччя у встановлених нормах та є прикладом для наслідування.

Використана література

1. Балл Г.А., Бургин М.С. Анализ психологических воздействий и его педагогическое значение. *Вопросы психологии*. 1994. № 4. С. 56-66.
2. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / В. Гавловський, Р. Калюжний, В. Попович, М. Швець та ін.; за ред. д.е.н., професора, М. Швеця та д.ю.н., професора Р. Калюжного. Ужгород: ІВА, 2003. 240 с.; [Брижко В.М., Фурашев В.М. Інформаційне право та інформаційне законодавство. 2-ге вид., доп. – \(Аксіологія, с. 21-27\) Харків: “Право”, 2021. 288 с. ISBN 978-966-998-080-9.](#)
3. Дзьобань О.П. Homo informaticus: до проблеми осмислення сутності. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / ред. А.П. Гетьман та ін. Харків: “Право”, 2014. № 1 (20). С. 13-21.
4. Куликов В.Н. Прикладне исследование социально-психологического воздействия. *Прикладные проблемы социальной психологии*. 1983. С. 158-172.
5. Куций О.А. Види психологічного впливу у діяльності спеціалістів ризиконебезпечних професій. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol7/031.pdf>
6. Ліпкан В. Зміст пропаганди на сучасному етапі. GOAL. 2016. URL: <http://goal-int.org/zmist-propagandi-na-suchasnomu-etapi>
7. Лукасевич О.А., Титар Ю.В. Маніпулятивні прийоми: особливості використання у міжособистісному спілкуванні. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D1%81%D1%8E%D1%88%D0%B0/Downloads/pspz_2017_2_22.pdf
8. Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований. Москва: УРСС, 2006. 311 с.
9. Остроухов В. До проблеми забезпечення інформаційної безпеки України. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59848/14-Ostroukhov.pdf?sequence=1>
10. Павлов Д. Політична пропаганда: до визначення поняття. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D1%81%D1%8E%D1%88%D0%B0/Downloads/gileya_2013_79_102.pdf
11. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Знання, 2008. 559 с.
12. Стратегія національної безпеки: Указ Президента України від 14.09.20 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
13. Шестаков В.І., Міхеєв Ю.І. Методичний підхід до виявлення ознак інформаційно-психологічного впливу в системі попередження та захисту від зовнішніх інформаційних загроз: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення*, м. Маріуполь, 9 черв. 2017 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2017. С. 277-281.
14. Abdol Hossein Joodaki. The Ubiquitous Effect of Television and Dominant Surveillance in Ray Bradbury’s Fahrenheit 451. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. Volume VII, Number 3, 2015 General Issue.